

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Необхідність втручання держави у процеси розвитку туристичної галузі необхідністю втручання держави у процеси розвитку туристичної галузі зумовлюється реаліями ринкової економіки. Ступінь такого втручання в умовах ринкової економіки має суттєві відзнаки від тієї, що мала місце в умовах планової (наприклад, у колишньому СРСР): в умовах планової економіки туризм виконував державну та державно-політичну функцію, державну політику в галузі туризму проводили ВЦСПС і Головне управління з іноземного туризму при Раді Міністрів СРСР, а основні завдання розвитку галузі випливали з його оздоровчого та культурно-пізнавального значення [1; 2; 3]. Очевидно, що за таких умов, державна політика у туристичній галузі охоплювала нормативно-правову, суспільну, культурну та освітню (виховну) сфери поза врахування двох інших – економічної та екологічної (природної).

На відміну від такого підходу, в умовах ринкової економіки державна політика безпосередньо торкається, поруч із визначеними, й інших сфер, у чому можна переконатися, виходячи з норм основного законодавчого акту, який регламентує розвиток туристичної галузі в Україні – Законі України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року №324/95-ВР [4]. Зокрема, у преамбулі цього законодавчого акту визначається, що реалізація державної політики України в галузі туризму спрямована на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, охорону здоров'я, не безпечно для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб... [4, с.22-23], що, поруч із соціальною, охоплює й екологічну (природну) та культурну сфери.

Серед сучасних учених-економістів, які всебічно розглядають державну політику для необхідний засіб розвитку туристичної галузі слід виділити Т.І. Ткаченко, А.О. Чечель та Н.І. Ільїну [5; 6; 7].

Зокрема, цінність досліджень саме цих учених у вирішенні визначеної проблеми підтверджується наступними висновками проведених ними досліджень: розглядаючи державну політику у туристичній галузі в якості «інституціональної політики в сфері туризму», Т.І. Ткаченко відмічає заходи та дії держави в ній (сфері), спрямовані на формування нових або трансформацію існуючих фінансових, соціальних, політичних, правових інститутів туристичного ринку, які впливають на його розвиток як складної соціо-еколого-економічної системи та складової соціально-економічної системи суспільства [5, с. 286]; розуміючи державну політику у туристичній галузі в якості «політики держави у галузі туризму», А.О. Чечель визначає її в якості діяльності держави щодо розвитку туристичної індустрії та суб'єктів туристичного ринку з метою вдосконалення форм туристичного обслуговування громадян та укріплення їх на засадах політичного, економічного, екологічного потенціалу [6, с. 37]; розглядаючи процес державного регулювання розвитку туризму складовою державної політики, Н.І. Ільїна виділяє цю галузь в якості соціально-економічної підсистеми, пов'язаної з такими інститутами, як «економіка», «суспільство», «екологічне середовище», іншими галузями, на які вона впливає (зокрема – на екологічний стан і соціально-культурний розвиток країни, розвиток територіальних комплексів) [7].

Однак слід відмітити наступну наукову проблему: не дивлячись на цінність та значущість досліджень окремих учених при виділенні в якості необхідних сфер і функцій державної політики у туристичній галузі, ними не враховано регіональний аспект [5], а в дослідженнях А.О. Чечель також й освітня (виховна) функція [6]. При цьому, не існує єдності думок щодо виду політики, яку проводить держава для розвитку туристичної галузі («інституціональна політика в сфері туризму», або «політика держави в галузі туризму», або «державне регулювання розвитку туризму»).

Методологія вимагає вирішити саме останню наукову проблему, оскільки у дослідженнях окремих учених-економістів взагалі державна політика розглядається в якості складової державного регулювання, а не навпаки [8]. При цьому, в окремий процес виокремлюється не державне регулювання – як інструмент державної політики, а сама державна політика.

Для вирішення цієї методологічної проблеми потребується уточнення поняття «державна політика», конкретизація понять «державна політика у туристичній галузі» та «туристична політика», визначення цілей та завдань державної політики у туристичній галузі.

З урахуванням норм Закону України «Про туризм», з практичної точки зору найбільш доцільним є вживання терміну «державна політика у туристичній галузі». Таке твердження ґрунтується на тому, що в умовах соціально-ринкової економіки держава втручається у процес розвитку туризму з метою задоволення

потреб як окремого громадянина на отримання якісних туристичних послуг, так і повинна створювати умови для економічного розвитку туристичної галузі. Виходячи з цього, туристична галузь підпорядковується державному регулюванню, для чого держава формує відповідну політику туризму.

У свою чергу, за умови проведення державної політики у туристичній галузі, в ній самій проводиться відповідний вид політики – «туристичної», яка повинна бути збалансованою з загальною державною політикою, що не можливо досягти поза врахування економічної, соціальної, політико-правової, екологічної, освітньої (виховної) та регіональної сфер.

Це можна визнати першоосновою комплексного та збалансованого з розвитком національної економіки розвитку туристичної галузі. Відтак, якщо державну політику у туристичній галузі можна вважати цілеспрямованим впливом на її розвиток із використанням інструментів, форм і методів державного регулювання, то туристичну політику можна визнати як здатність галузі використати ці форми (інструменти, методи) на користь функціонування та розвитку.

З цієї точки зору найбільш логічним розглядати туристичну політику в якості системи взаємопов'язаних між собою форм, інструментів і методів, які пов'язують між собою всі сфери, використовуються суб'єктами державного управління та господарювання у галузі з метою сталого та конкурентоспроможного розвитку.

Очевидно, що виокремленні наукові проблеми щодо розгляду процесу впливу державної політики на розвиток туристичної галузі, на корені виникають на тлі протиріч між усвідомленням ученими ролі галузі для розвитку національної економіки – з одного боку, та функції державної політики у розвитку галузі – з іншого. Ці протиріччя є наслідком некомплексного врахування всіх сфер і державних функцій за ними. Для усунення цих протиріч потребується більш докладний аналіз самого поняття «державна політика».

Перш за все потребується усвідомлення значення самого терміну «політика» (від греч. – polis – місто, держава) [9]. Очевидно, що у самому перекладі з грецької у цьому терміні вже, як де-факто, закладено участь держави – тобто саме словосполучення «державна політика» є логічним.

На думку ж Л.В. Сморгунова та Г.А. Белова, наділяючи «політику» суто політекономічним і соціальним змістом, вона являє собою відображення управлінської складової [10, с. 65], власний засіб організації суспільства, політичний процес досягнення у ньому консенсусу, узгодження різних інтересів між членами суспільства, для чого держава здійснює управлінську діяльність – тобто «державну політику» [11, с. 12].

Виходячи з цих обґрунтувань поняття «політика» стає очевидним, що у ній закладено управлінську роль держави задля поліпшення та розвитку суспільства – тобто, як де-факто, з цієї точки зору пріоритетною можна визнати соціальну сферу – як мету здійснення політики, та політико-правову – як інструмент (функцію) політики.

Відтак, з точки зору політекономії, у самій державній політиці обґрунтованою можна вважати досягнення мети поліпшення життя суспільства. Однак, аналізуючи визначення самого поняття «державна політика» за змістом різних джерел, можна дійти висновку про відсутність єдиного трактування, різне сприйняття її цілей, сутності та, відтак – складових елементів (або сфер, у яких вона здійснюється державою).

У табл. 1 наведено визначення самого терміну «державна політика», що дозволяє зробити наступні висновки.

– в окремих джерелах [12; 16; 17; 19; 22; 18; 25] концентрується увага лише на функціях держави щодо розвитку суспільства та визначається лише регулююча та управлінська функція державних органів; при цьому, не існує суттєвих відзнак між розглядом «політики» взагалі Л.В. Сморгуновим і Г.А. Беловим і наданими характеристиками терміну «державна політика». Тобто, за таких умов, державна політика стосується лише виконання державної політико-правової функції в якості інструменту для вирішення проблем у соціальній сфері поза врахування інших сфер;

– лише у визначеннях за джерелами [10; 27], які надані Л.В. Сморгуновим, А.П. Альгіним та І.Н. Баригіним, при розгляді державної політики враховано не тільки соціальна мета її здійснення, але й економічна у рівному ступеню.

Отже, на основі зроблених висновків можна констатувати, що у більшості випадків при розгляді державної політики порушується сам принцип її усвідомлення в якості дієвого та необхідного засобу щодо розвитку національної економіки в загалі та, зокрема – туристичної галузі.

Не менш проблематичним питанням є й визначення цілей і сутності державної політики в окремих дослідженнях. Так, вельми обмеженим можна вважати постановку цілей державної політики лише у вигляді «...визначення пріоритетів розвитку суспільства, розробки та планування політичної стратегії, аналізу та

оцінки альтернативних програм у відповідності до вигід і витрат, обговорення та консультування з різними політичними та соціальними групами, вибору та прийняття державних рішень, моніторингу та оцінки реалізації державних програм» [19]. Очевидно, що перелічені думки можна вважати не метою державної політики, а лише окремими заходами, які здійснюють органи державної влади у процесі виконання своїх обов'язків, виходячи з делегованих їм функцій. Аналогічним чином, але не у вигляді цілей, а у вигляді сутності розглядають державну політику й науковці за джерелом [17].

Таблиця 1

Сутність поняття «державна політика»

№ з/п	Визначення терміну «державна політика»	Джерело
1	Відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади стосовно певного питання чи комплексу питань, яка здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано і впливає на життя суспільства.	[12]
2	Основні принципи, норми та діяльність зі здійснення державної влади.	[9]
3	Линия, курс, определение целей и задач и сама деятельность, направленная на их достижение и проводимая данным государством и его органами в центре и на местах, в стране и за рубежом.	[13]
4	1) организованная совокупность осознанных акций многих людей, в т.ч. политиков и чиновников, специализирующихся в данной сфере деятельности; 2) взаимодействие управленческих звеньев и блоков институционального механизма, направленное на выработку и реализацию стратегических целей и решений; 3) определенный управленческий цикл, в котором отсутствует жесткая последовательность функциональных фаз, поскольку subprocessы такого рода нередко идут параллельно, и в их «круговороте» нет четко выделяющихся начала и завершения.	[14]
5	Система взаимосвязанных, последовательных управленческих воздействий, объединенных единством цели, объекта и принципов деятельности.	[15]
6	Совокупность целей, задач, приоритетов, принципов, стратегических программ и плановых мероприятий, которые разрабатываются и реализуются органами государственной власти с привлечением институтов гражданского общества. Общий план действий политико-административных органов власти и управления, направленный на решение важных, влияющих на жизнь граждан общественных проблем.	[16]
7	Цілеспрямована діяльність органів державної влади з розв'язання суспільних проблем, досягнення і реалізації суспільно значущих цілей розвитку суспільства чи його окремих сфер.	[16; 17; 18, с. 4]
8	Совокупность экономических, правовых, административных методов воздействия со стороны органов государственной власти по решению общественных проблем, достижению и реализации значимых целей развития общества или его отдельных сфер.	[19]
9	Основні принципи, норми та діяльність зі здійснення державної влади.	[20]
10	Напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем.	[21, с. 22]
11	Дії, що реалізує владний орган, який має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити. Реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми, на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади.	[22, с. 5-6]
12	Система взаємопов'язаних, послідовних управлінських впливів, які об'єднані єдиною метою, об'єктом і принципами діяльності.	[23, с. 77]
13	Політичний процес управлінського впливу головним чином інститутів виконавчої влади держави на основні сфери суспільства, що спирається на безпосереднє застосування державних владних повноважень як під час розробки, так і під час здійснення стратегії і тактики регульовального та організаційного впливу на всі компоненти й аспекти функціонування та розвитку економіки, соціальної сфери й інших підсистем суспільства шляхом розміщення ресурсів, розподілу, перерозподілу суспільних благ та інших заходів.	[10, с. 67]
14	Сукупність цілей та завдань, які практично реалізуються державою, і засобів, що використовуються при цьому.	[24, с. 57]
15	Чувствительная к общественным потребностям институционально-управленческая практика государственной бюрократии, направленная на эффективное и производительное удовлетворение общественных потребностей.	[25, с. 4]
16	Политическое руководство.	[26, с. 247]
17	Деятельность правительства по подготовке и исполнению набора политических решений относительно размещения общественных ресурсов, производства материальных благ.	[27, с. 264]
18	Наміри органів державної влади вжити певних заходів загального характеру для вирішення визначених завдань, тобто для здійснення державного управління та регулювання.	[28]

– у джерелах [9; 13; 14; 15; 20; 21; 23; 24; 26; 28] порушено принцип проведення самої політики державою, мета якої, як це було визначено при характеристиці терміну «політика», розглянутого вище, полягає у досягненні розвитку суспільства (у нашому випадку – не враховано соціальну сферу).

З точки зору предмету дослідження (державної політики) такі помилкові, на наш погляд, думки ґрунтуються на недостатньо виважені мети та сутності державної політики зарубіжними дослідниками (Б. Гогвудом і Л. Ганом), які вважають державну політику «...суттю послідовних рішень, які приймають багато агентів і організацій на основі множинних зв'язків, та які поширюються не на все суспільство, а регулюють лише певні сфери – тобто передбачають вплив на визначену суспільно групу...» [29, с. 34-35, 39].

У той же час, серед існуючих точок зору щодо розкриття сутності державної політики, можна виділити й такі, що заслуговують на особливу увагу з урахуванням комплексного виділення характеризованих сфер (соціальної, економічної тощо).

Для порівняння цих точок зору доцільно проаналізувати зміст табл. 2:

Таблиця 2

Позитивні точки зору вчених при визначенні сутності державної політики

Автор, джерело	Надана характеристика сутності державної політики
І. Петренко [20]	Механізм урядження державно-політичних рішень з окресленням цілей та завдань, визначенням напрямку розвитку держави на основі стратегії її розвитку, визначенням пріоритетів на основі домінуючих відносин у суспільстві; відповідь на практичні проблеми осмислення та контролювання комплексного характеру суспільства. Управління та керівництво суспільством державними органами на основі єдиних цілей, принципів і методів, що передбачає розробку, законодавче закріплення та впровадження державних цільових програм у різних сферах суспільного життя з метою розв'язання нагальних проблем чи задоволення потреб суспільства. Управління відбувається на основі структурування інтересів різних груп населення та пошуку компромісу між ними з метою максимального наближення суспільного гаразду.
Л. Сморгунів [10, с. 67, 80]	Сукупність стадій, чинників, умов діяльності суб'єктів політики і груп впливу в ході вибору стратегічних цілей та їх закріплення у відповідних документах; управлінський вплив інститутами виконавчої влади держави на основі сфери суспільства, що спирається на безпосереднє застосування державних владних повноважень як під час розробки, так і під час здійснення стратегії і тактики регулювального та організаційного впливу на всі компоненти й аспекти функціонування та розвитку економіки, соціальної сфери й інших підсистем суспільства шляхом розміщення ресурсів, розподілу, перерозподілу суспільних благ та інших заходів.
Г. Атаманчук [24, с. 57-59]	Розкривається в оптимальному синтезі об'єктивних тенденцій суспільного розвитку та суб'єктивних суджень людей про свої інтереси в ньому під впливом багатьох обставин, що є збігом певних чинників, зводиться до модернізації матеріального та духовного виробництва й соціальних умов життя на базі науково-технічного прогресу, розвитку людини та взаємовигідного розподілу праці з іншими державами.
Н. Глазунова [30, с. 115]	Вплив чи безпосереднє управління державою різними сферами суспільного життя шляхом використання правових, адміністративних, економічних чи політичних інструментів, при якому у концентрованому вигляді виражаються інтереси соціальних класів і груп, які захищає державна влада.

Очевидно, що з наведених характеристик сутності державної політики (табл. 2), позитивними можна визнати орієнтир держави на стратегічне вирішення проблем у суспільстві за допомогою застосування нормативно-правових методів [20], з урахуванням чинників, які пов'язуються з економічними, соціальними та іншими важливими для суспільства сферами [10], з урахуванням інтересів людей і науково-технічного прогресу [24], при використанні певних інструментів (функцій – авт.) за різними сферами суспільного життя, які держава повинна захищати [30].

Відтак стає очевидним, що державна політика повинна охоплювати не тільки суспільні, але й інші сфери – економічну, природну, культурну, освітню тощо. При цьому, виходячи з визначення поняття регіон, у якому він розглядається одночасно як місто, район, область, країна або континент, доцільно окремо розглядати регіональну сферу, в якій, залежно від рівня національної економіки, вміщуються всі інші.

Така точка зору ґрунтується на розгляді самого поняття та сутності регіональної політики, що наведено у наукових працях [9; 15; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37], і групувано у табл. 3.

Очевидно, що серед наведених характеристик регіональної політики, Коваленко Є.Г. і Долішний М.І. у більшій мірі переконливо доводять взаємозв'язок регіональної політики з іншими сферами, які повинні

бути врахованими при відбудові та реалізації державної політики будь-то на рівні національної економіки, або у туристичній галузі.

Таблица 3

Поняття та сутність державної регіональної політики

Автор, джерело	Характеристика
[9]	Политика государства, направленная на организацию национального пространства в соответствии с избранной стратегией развития страны.
Коваленко Е.Г. [15]	Целевые действия государства, направленные на сбалансирование условий деятельности регионов и ее результатов, повышение эффективности использования совокупных региональных ресурсов и возможностей, создание условий для повышения эффективности отдельных регионов; целевые действия органов власти региона, направленные на наиболее эффективное использование всех ресурсов региона для повышения благосостояния региона, совершенствования структуры материального производства, улучшения состояния окружающей среды, развития социально-экономической инфраструктуры; является неотъемлемой частью политики государства, направленной на организацию страны в целом в соответствии с принятой государственной стратегией страны.
Дашко І.М., Кабанова І.В. [31]; Гранберг А.Г. [32]	Реальні вертикальні й горизонтальні організаційні взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування в системі державного управління.
Романюк С.А. [33, с. 3]	Систематизований вплив на регіони центрального уряду, а також його територіальних підрозділів
Долішній М.І. [34, с. 11; 35, с. 17]	У широкому розумінні регіональна політика – це система цілей і дій, що спрямовані на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій; стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальної, екологічної, науково-технічної).
Симоненко В.К. [36, с. 31]	З одного боку – чітко опрацьована в законодавчому аспекті практична діяльність держави в усіх регіонах країни, а з другого, – соціально-економічна політика, здійснювана на базі загальнодержавного законодавства самими регіонами для досягнення тих чи інших регіональних і місцевих цілей і завдань.
Гомилевская Г.А. [37]	С одной стороны – механизм реализации государственной политики, с другой, – самостоятельная область деятельности.

Виходячи з вищевикладеного – з урахуванням ролі туристичної галузі для розвитку національної економіки, обґрунтування необхідності формування державної політики в цій галузі можна вважати, що повинні бути врахованими як загальнодержавні, так і регіональні інтереси.

Розглянуті аспекти впливу державної політики на розвиток туристичної галузі надають можливість констатувати, що потребується усунення методологічних неточностей на основі докладного аналізу базових понять. Якщо ця наукова проблема залишиться не вирішеною, то при формуванні самої державної політики на рівні національної економіки постановка цілей та завдань її реалізації матиме не конкретну форму.

За таких умов слід чітко визначати функції державної політики не загалом, а конкретно – за тими сферами, в яких проходить розвиток туристичної галузі, та які на неї впливають. Це дозволить забезпечити гармонійний розвиток туристичної галузі та національної економіки у цілому.

Складовою реалізації державної політики у туристичній галузі є регіональний рівень. Отже, органам виконавчої влади на регіональному рівні необхідно зосереджувати увагу на розвитку туристичної галузі, та саме регіональний рівень є пріоритетним при реалізації державної політики у будь-якій галузі національної економіки.

Література

1. <http://katalog.turkompot.ru/turizm/C/3.3.3..php>.
2. Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2002 р. № 583 // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 18. – Ст. 935.
3. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т./ гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Совет. энциклопедия, 1997. – Т. 26. – 624 с.
4. Державна програма розвитку туризму на 2002 – 2010 роки / затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 року № 583 // Туристичні послуги в Україні: зб. нормат. актів. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 5-22.

5. Ткаченко Т.І. Управління суб'єктами туристичного бізнесу в умовах сталого розвитку / Ткаченко Тетяна Іванівна: Дис. доктора екон. наук за спец. 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами. – Київ; Київський національний торговельно-економічний університет, 2006. – 403 с.
6. Чечель А.О. Удосконалення державних механізмів управління розвитком туризму в Україні / Чечель Анна Олександрівна: Дис. канд. наук з держ. Управління за спец. 25.00.02 – Механізми державного управління. – Донецьк; Донецька державна академія управління, 2004. – 177 с.
7. Ильина Н.И. Государственное регулирование развития туризма в России / Нина Ивановна Ильина: автореферат дис. канд. экон. наук по спец. 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством. – Казань, Татарский институт содействия бизнесу, 2002. – 253 с. [Электронный ресурс]: Режим доступа http://tourlib.net/aref_tourism/ilina.htm
8. Кушнір М.К. Методи державного регулювання економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=52983>
9. <http://dic.academic.ru/searchall.php>.
10. Государственная политика и управление / Под ред. Л. В. Сморгунова. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. – 381 с.
11. Белов Г.А. Политология / Г.А. Белов. – М.: ЧеРо, 1996. – 304 с.
12. Гаварда І. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації / І. Гаварда // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 95-106.
13. Халипов В.Ф. Власть. Политика. Государственная служба: словарь / В.Ф. Халипов, Е.В.Халипова. – М.: Луч, 1996. – 271 с.
14. Мельвиль А.Ю. Політологія / А.Ю. Мельвиль. – М.: МГИМО МИД России, ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 561 с.
15. Коваленко Е.Г. Региональная экономика и управление, 2005. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-teoriya-politiki/gosudarstvennaya-politika-suschnost.html>
16. Государственная политика [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://080504.ru/teoriya-gosudarstvennogo-upravleniya/gosudarstvennaya-politika-ponyatie-i-osnovnie-napravleniya.html>.
17. http://www.razlib.ru/politika/shpargalka_po_politologii/p35.php.
18. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посібник / О.І. Валевський, В.А. Ребкало, М.М. Логунова та ін.; заг. ред. В.А. Ребкала, В.В. Тертички. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – 232 с.
19. http://www.telenir.net/gosudarstvo_i_pravo/sistema_gosudarstvennogo_upravlenija
20. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм / наукова бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2566>
21. Пал Л.А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал; пер. з англ. І. Дзюби. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
22. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: Практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / Е. Янг, Л. Куїні; пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: К.І.С., 2003. – 120 с.
23. Холопов В.А. Государственное и муниципальное управление / В.А. Холопов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. – 364 с.
24. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: учеб. / Г. В. Атаманчук. – М.: Омега-Л, 2010. – 525 с.
25. Lunn J., Wildawsky A. Public Administration: The State of Discipline. Chatham, New York, 1990. – P. 97-123.
26. Osborne D., Gaebler T. Reinventing Government. New York, 1992. – 393 p.
27. Сморгунов Л.В. Сравнительная политология: Теория и методология измерения демократии / Л.В. Сморгунов. – СПб., 1999. – 376 с.
28. Іляшенко А.Х. Державна політика у сфері туристичних послуг / А.Х. Іляшенко // Держава та регіони: Серія економіка та підприємництво. – 2010. – № 2. – С. 93-100.
29. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган; пер. А. Олійник. – К.: Основи, 2004. – 396 с.
30. Государственное и муниципальное управление / Под ред. Н. И. Глазуновой, Ю. М. Забродина, А. Г. Поршнева. – М.: Магистр, 1997. – 496 с.
31. Дашко І.М. Сутність державної регіональної політики України / Ірина Миколаївна Дашко, Ірина Вікторівна Кабанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=40394>.
32. Региональное развитие: опыт России и ЕС / А.Г. Гранберг. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2000. – 435 с.
33. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: регіональні дослідження: монографія / С.А. Романюк. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 112 с.
34. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України, Інститут регіональних досліджень; відп. ред. М. Долішній. – Львів, 2001. – 700 с.
35. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 511 с.
36. Симоненко В.К. Регіональна політика: системний підхід / В.К. Симоненко // Економіка України. – 1996. Долішній № 6. – С. 31 – 37.
37. Гомилевская Г.А. Региональные модели организации внутреннего туризма / Г.А. Гомилевская, Л.И. Александрова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://abc.vvsu.ru/Books/u_regmod/page0004.asp